

λίαν, θὰ εἶχε πολὺ δίκαιον ὁ Fustel de Coulange — τὸ ἀνέφερε πρὸ τινος παλαιὸς μαθητῆς του, σήμερον ἀκαδημαϊκός, — ὅτε εἰς μίαν ἀπὸ τὰς παραδόσεις του εἰς τὴν Ecole Normale εὐρέθη πρὸ ἐνὸς δυσεξερευνητοῦ κειμένου διέκοψεν ἀποτόμως τὸ μάθημά του, ἀκίνητος παρέμεινε, σιωπηλός, γυρτός, καὶ τὸν ἤκουσαν μετὰ τινος στιγμῆς νὰ ψιθυρίζῃ: «Comme l'histoire est difficile!»

Ἡ κρίσις τῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀκαδημαϊκῶν συναδέλφων κατὰ τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν, ἡ ἐξαίρουσα τὴν διακρίνουσαν τὰς πραγματείας σας ὀρθὴν μέθοδον, πρωτοτυπίαν καὶ ἐξερευνητικότητα κάμνει νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἀνήκετε εἰς τοὺς γνωρίζοντας νὰ ὑπερνικῶν τοιαύτας ἀπελπιστικὰς δυσκολίας. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἀρμόδιος μετὰ κύρους νὰ διαλάβῃ σήμερον, τριπλοῦς θὰ ἔλεγα εἰς τὴν συναδελφότητά του μαζί σας, τοῦ Πανεπιστημίου, τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῆς Ἱστορίας συνάδελφος, ὁ κ. Κ. Ἀμαντος, καθιστῶν περιττὸν εἰς ἐμὲ περαιτέρω λόγον διὰ σᾶς. Ὅμως ἀξίζει καταλήγων καὶ ἀπλῶς νὰ μνημονεύσω τρία σημεῖα εἰς τὸ ἔργον σας, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα καὶ μόνον ἀκουόμενα συγκινοῦν ὄχι ἀποκλειστικῶς τοὺς ὁμοφύλους σας εἰδήμονας, ἀλλὰ τὰς Ἑλληνικὰς καρδίας. Εἶναι ἡ ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν καθὼς ἐν πρώτοις ἀνεπτύχθη εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἶναι τὸ χρυσόβουλλον τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, εἶναι, κυριώτατα, τὸ θέμα τῆς σημερινῆς ὀμιλίας σας, πόσον ἐπίκαιρον εἰς τὸ πανηγυρικὸν τοῦτο ἔτος, ὁ μέγας ἱστορικὸς τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ Κ. Σ. ΚΟΥΓΕΑ

ΥΠΟ Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ

Εἶμαι εὐτυχής, ἀγαπητὲ Συναδέλφε, διότι προσφωνῶ Ὑμᾶς σήμερον ὡς νέον τακτικὸν μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ἔχω νὰ ὀμιλήσω περὶ ἐργασίας ἐπιστημονικῆς πρωτοτύπου καὶ ἀξιολογωτάτης.

Ἡ νεωτέρα ἱστορικὴ ἔρευνα ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, τοῦ ἀειμνήστου Ἀνδρέου Μουστοξύδου, μέχρι τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀνέδειξε πολλοὺς ἀξιολόγους ἐρευνητὰς τῆς ἱστορίας

καὶ ἱστοριογράφους, τινὰς καὶ μεγάλους, δὲν εἶναι δὲ δυστυχῶς πάντων τὸ ἔργον ἀκόμη πολὺ γνωστόν. Εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τῆς νέας ἑκατονταετίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκετε καὶ Ὑμεῖς κατὰ τὸ σπουδαιότερον ἔργον σας, ἐπιβάλλεται τὸ καθήκον νὰ σαφηνίσουν καὶ ἐκτιμήσουν δεόντως τὸ ἔργον τῶν προκατόχων, νὰ συμπληρώσουν δὲ αὐτὸ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἡ μέχρι τοῦδε σταδιοδρομία σας ἐγγυᾶται ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα πολλὰ δύναται ν' ἀναμείνη ἀπὸ τὴν περαιτέρω ἐργασίαν σας.

Συνεπληρώσατε τὰς φιλολογικὰς σας σπουδὰς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον τὸ 1899, τὸ δὲ 1904 διὰ διαγωνισμοῦ ἐξελέγητε ὡς ὑπότροφος τοῦ Κράτους καὶ ἀπεστάλητε εἰς Ἑσπερίαν πρὸς ἐπέκτασιν τῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν μελετῶν σας, ἠκούσατε δὲ ὀνομαστοὺς καθηγητὰς εἰς τὴν Χάλλην, τὸ Βερολίνον, τὸ Μόναχον καὶ τοὺς Παρισίους. Περὶ τῆς ἐνεργοῦ καὶ εὐδοκίμου συμμετοχῆς σας εἰς πανεπιστημιακὰ φροντιστήρια τῆς Γερμανίας ὑπάρχουν ἤδη εὐφρημοὶ δηλώσεις τῶν καθηγητῶν Robert, Wilcken κ. ἄ., ὁ δὲ Krumbacher δὲν ἐδίστασε νὰ ἐξάρη φροντιστηριακὴν ἐργασίαν σας ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῇ Βαυαρικῇ, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ Sitzungsberichte τοῦ 1906 (Heft III). Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν σας ἐκ Γερμανίας διορίσθητε τὸ 1910 καθηγητὴς τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων εἰς τὸ πρότυπον Γυμνάσιον τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως, τὸ δὲ 1916 γραμματεὺς τῶν Ἱστορικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους καὶ καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν εἰς τὸ Μετσόβειον Πολυτεχνεῖον, τὸ δὲ 1918 ἐξελέγητε καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν.

Ἡ εὐρεῖα μόρφωσις καὶ προπαρασκευὴ ἐρμηνεύει τὸ εἶδος τῶν 35 περίπου μελετῶν σας, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς ὅλας τὰς περιόδους τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, εἶναι δὲ καὶ φιλολογικαὶ καὶ παλαιογραφικαί, γεγραμμένα μὲ πρωτοτυπίαν καὶ αὐστηρὰν ἐπιστημονικὴν μέθοδον, πολλάκις ὑποδειγματικὴν διὰ νεωτέρους ἐρευνητὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Τῶν μελετῶν σας πολλαὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς ξένα περιοδικά, τὴν Glotta, τὸν Philologus, τὸν Hermes, τὴν Byz. Zeitschrift, ἢ ἀνεκoinώθησαν εἰς Ἀκαδημίας ἢ ἐπιστημονικὰ συνέδρια, πολλὰ δ' ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὰ ἄριστα τῶν ἰδικῶν

μας ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν, τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα, τὴν Ἀθηναῖαν, τὴν Λαογραφίαν, τὴν Ἐπετηρίδα τοῦ Παρνασσοῦ, τὸν Νέον Ἑλληνομνήμονα. Αἱ ἐργασίαι αὗται ἔτυχον πολλῶν ἐπαίνων, ἐνίοτε δ' ἐπροκάλεσαν καὶ ὀλόκληρον ἐπιστημονικὴν κίνησιν. Ἡ περὶ παροιμοιογράφων φιλολογικὴ καὶ παλαιογραφικὴ μελέτη σας ἀνεκοινώθη διὰ τοῦ καθηγητοῦ Crusius εἰς τὴν Βαναρικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ Πρακτικὰ αὐτῆς ἤδη τὸ 1910. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ περιοδικοῦ Glotta ἐδημοσιεύθη ἡ περὶ Νικλιάνων καὶ Φαμέγιων μελέτη, ἡ ὁποία καὶ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἔδωκε τὴν ὀρθὴν ἐρμηνεῖαν τῶν ὀνομάτων τούτων. Εἰς τὴν Byz. Zeitschrift ἐδημοσιεύθησαν τρεῖς ἀξιόλογοι μελέται: Zur Geschichte der Münchener Thukydides Handschrift Augustanus F, τὸ Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts καὶ τὰ Analekta Planudea. Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην διεφωτίσατε σπουδαιότατον ἱστορικὸν πρόβλημα, τὸ περὶ τῶν Ἱστορικῶν Ἀπανθισμάτων τοῦ Πλανούδη, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἀπασχολήσει καὶ τὸν μέγαν Mommsen.

Αὐτο μελέται δημοσιευθεῖσαι εἰς τὴν Λαογραφίαν, ἡ κριτικὴ τῆς ἐκδόσεως τῶν Varia graeca sacra ὑπὸ τοῦ Α. Π. Κεραμέως (τ. 3) καὶ ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις» (τ. 4) δεικνύουν καὶ τὴν προσοχὴν σας εἰς τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφίας καὶ εἶναι συγχρόνως ὑπόδειγμα αὐστηρᾶς ἀντικειμενικῆς κριτικῆς καὶ μεθόδου.

Μεγαλυτέρα φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη εἶναι ἡ ἐκδοθεῖσα τὸ 1913 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Συμβολὴ» εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Βυζαντίῳ». Ἡ μελέτη αὕτη ὀνομάσθη «περισπούδαστος» ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, οἱ ὁποῖοι ἔκριναν τὸ 1917 τοὺς ὑποψηφίους διὰ τὴν ἔδραν τῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὑπὸ δὲ τοῦ πολλοῦ Wilamowitz ἐθεωρήθη «πολύτιμος» καὶ τὴν γνώμην του ταύτην δὲν ἐδίστασε νὰ σημειώσῃ ὄχι εἰς βιβλιοκρισίαν τινά, ἀλλ' εἰς ἐπιστημονικὸν ἐγχειρίδιον, ὡς εἶναι ἡ Geschichte der Philologie, τὴν ὁποίαν ἔγραψε διὰ τὸ

βιβλίον τῶν Gercke καὶ Norden: Einleitung in die Altertumswissenschaft (1921 σελ. 3).

Ἡ αὐτὴ ἀστυερὰ μέθοδος διακρίνει καὶ τὴν ἔκδοσιν κειμένων, ἐπιγραφῶν ἢ ἐγγράφων. Ἡ μελέτη «Ἐπιγραφικαὶ ἐκ Γυνθείου συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Λακωνικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας», μὲ τὴν ὁποίαν ἤρχισε τὴν σταδιοδρομίαν του τὸ περιοδικὸν Ἑλληνικά, ἐπροκάλεσεν ὀλόκληρον κίνησιν. Ἔργων εὐφημοὶ συζητήσεις σχετικαὶ εἰς πολλὰ ξένα περιοδικά, τελευταῖον δὲ ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Rostovzeff εἰς τὸ πρὸ ἡμερῶν ἐκδοθὲν πρῶτον τεῦχος τῆς Revue historique τοῦ 1930. Ἐξ ἴσου λαμπρὰ εἶναι καὶ ἡ ἔκδοσις καὶ ἐρμηνεία ἀγνώστου τέως πρωτογράφου χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ἐπίσης εἰς τὰ Ἑλληνικά.

Ἡ μελέτη «Τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐπιγραφὴν Ἐπιδαύρου» δὲν ἔδωκε μόνον ἐρμηνείαν ὀρθοτέραν φιλολογικῶς, ἀλλὰ καὶ κατέληξεν εἰς σπουδαιότατα ἱστορικὰ συμπεράσματα. Ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Ἐπιδαύρου συνεζητήθη εὐρύτατα ὑπὸ μεγάλων ξένων ἐπιστημόνων καὶ σᾶς ὀφείλονται εὐχαριστίαι ὅτι καὶ ἡ Ἑλλὰς δι' ὧν μετέσχε τῆς συζητήσεως τόσον ἐπιτυχῶς. Γενικωτέρας σημασίας εἶναι ἡ συνθετικὴ μελέτη σας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρὰ τοῖς Ἑλλησι», ἡ ὁποία ἐβραβεύθη εἰς τὸ Κανδηλόρειον διαγώνισμα τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐπομένως δὲν ἔχει ἀνάγκην τῶν ἰδικῶν μου ἐπαίνων.

Καὶ τὰ ἐκλαϊκευτικὰ ἔργα εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας εἶναι σημαντικά, εἰς ταῦτα δὲ κατατάσσω καὶ σειρὰν λόγων ἐκφωνηθέντων κατ' ἐντολήν τοῦ Πανεπιστημίου ἢ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ Μεσολόγγι, τὸ Ναυαρίνον, εἰς μνήμην τοῦ Φαβιέρου κλπ. Οἱ ἐκφωνηθέντες λόγοι, μάλιστα δ' ὁ εἰς Σανταρόζαν, χαρακτηρίζουν δεόντως αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ εἶναι δι' αὐτὸ καὶ ἐπιστημονικῶς χρήσιμοι.

Ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτὴ ἐργασία ἐρμηνεύει τὴν ἀποστολὴν ὧν εἰς πολλὰ ἐπιστημονικὰ συνέδρια, τὸ ἱστορικὸν τῶν Βρυξελλῶν τὸ 1923, τοῦ Oslo τὸ 1928, εἰς τὸ Βυζαντιολογικὸν συνέδριον τοῦ Βουκουρεστίου 1924, ὅπου ἐκάμετε ἐπιστημονικὰ ἀνακοινώσεις, καὶ ἐπισήμους ἐκ μέρους τῶν

ξένων συνέδρων όμιλίας, εις τὰς συνελεύσεις τοῦ Comité international des Sciences historiques, τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖτε μέλος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλην μεγάλην ὕμῶν ὑπηρεσίαν ὀφείλω νὰ τονίσω τὴν ἀμισθὶ ἀπὸ ἕξ ἐτῶν διεύθυνσιν τοῦ τμήματος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, τοῦ ὁποίου συντάσσετε τώρα καὶ λεπτομερῆ κατάλογον. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ συνεργασία ὑμῶν εἰς πολλὰς ἐπιστημονικὰς ἐπιτροπὰς καὶ συμβούλια, εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Συμβούλιον, εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Συμβούλιον, εἰς τὸ Ἐφορευτικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης, εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῶν τοπωνυμίων τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν Ἱστορικὴν καὶ Λαογραφικὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Συλλόγου Ὁφελίμων βιβλίων κλπ.

Ἡ λαμπρὰ αὕτη ἐπιστημονικὴ ἐργασία διεξήχθη τόσον ἀθορύβως, ὥστε ὀλίγοι γνωρίζουν αὐτήν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἀρετῆς αὐτῆς τοῦ ἀνεπιδείκτου ὀφείλω νὰ τονίσω καὶ τὴν παρρησίαν, μεθ' ἧς ἐκφράζετε πάντοτε τὰς ἐπιστημονικὰς γνώμας ὑμῶν καὶ ἦτις δύναται νὰ εἶναι πολὺ χρήσιμος καὶ εἰς τὴν νεαρὰν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν.

Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετίαν ἀπὸ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἔχει καθῆκον νὰ δημιουργήσῃ ἐπιστήμην ἀξίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἰς τοῦτο θὰ συντελέσῃ καὶ ἡ νεαρὰ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους τῶν Ἀκαδημαϊκῶν ἐπιβάλλεται καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο, τῆς παρασκευῆς νεωτέρας γενεᾶς μὲ θερμὸν ζῆλον ὑπὲρ τῆς πρωτοτύπου καὶ ἀνιδιοτελοῦς καὶ ἀντικειμενικῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Ἡ μέχρι τοῦδε ἐργασία σας εἶναι ἐγγύησις ὅτι θὰ ἐργασθῆτε περαιτέρω καὶ ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, τοῦτο δ' εὐχόμαι ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης.

ΑΝΤΙΦΩΝΗΣΙΣ

Σ. ΚΟΥΓΕΑ

Εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως τὰ ἀξιότιμα μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διὰ τὴν εὐμενῆ αὐτῶν ψῆφον, ἦτις μοῦ ἔδωσε τὸ δικαίωμα καὶ τὴν τιμὴν νὰ